

Fethullah eŞ-Şirvânî'nin *Tefsîru Âyeti'l-kürsî* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 167, vr. 2^a, 97^a)

BİBLİYOGRAFYA :

Fethullah eŞ-Şirvânî, *Şerhu't-Tezkire fi'l-hey'e*, Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 847; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, IV, 340; VI, 166-167; VIII, 96; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 206-208; a.mlf., *eŞ-Şekâ'ik*, s. 15-16, 107-108, 273; Mahmûd el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mân el-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 341^a; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 43, 125; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 459; a.e. (nşr. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul 1979, V, 95-96; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, V, 35; Temîmî, *eT-Tabakâtü's-seniyye*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 829, vr. 431^{a-b}; Hüseyin, *Bedâiyü'l-vekâyi'* (nşr. A. S. Tveritionovoy), Moskova 1961, vr. 190^a, 399^b; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüşûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 176^a; *Keşfü'z-zunûn*, I, 39, 67, 443; II, 1819, 1893; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 130, 153; H. Derenbourg, *Les Manuscrits arabes de L'Escurial*, Paris 1884 — New York 1976, I, 488, nr. 691; Sâlih Zekî, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, I, 189; *Sicill-i Osmani*, IV, 7; *Osmanlı Müellifleri*, I, 392; Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 20, 30; Brockelmann, *GA*, II, 255, 269, 279; *Suppl.*, II, 290; *İzâhu'l-meknûn*, I, 437; II, 592; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 815; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 597; Danişmend, *Kronoloji*, I, 291-292; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VIII, 51, 54; M. Takî Danişpejüh, *Fihrist-i Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâh-i Tahrân*, Tahrân 1340 hş., X, 1619-1620; a.mlf., *Fihrist-i Mikrofilimhâ-yi Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâh-i Tahrân*, Tahrân 1348 hş., s. 129; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, nr. 7077, 7093, 7428; R. Sellheim, *Materialien zur Arabischen Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1976, I, 161-168; E. Neubauer, "Neuerscheinungen zur Arabischen Musik", *Mecelle'tü Târîhi'l-ülmü'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye*, I, Frankfurt 1984, s. 290-296; Ali Yardım, *İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, İzmir 1994, II, 560; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3340; Öztuna, *BTMA*, I, 292; J. H. Kramers — İbrahim Hakkı Akyol, "Coğrafiya", *İA*, III, 216; Nuri Özcan, "Abdülkâdir-i Merâgî", *DİA*, I, 243.

CEMİL AKPINAR

tüphanesi'nde (Damađ İbrâhim Paşa, nr. 847) olmak üzere iki nüshası bilinmektedir. Bunların her ikisi de müellif nüshasından ve ilki henüz müellif hayatta iken, ikincisi ise öldüğü yıl istinsah edilmiştir. İkinci nüshanın sonunda müellifin ferâğ kaydı aynen yer almakta, ayrıca istinsah kaydında da ölüm tarihi 891 (1486) olarak verilmektedir ki bu kayıt Şirvânî'nin vefat tarihini ortaya koyan en kesin delildir. Eserin özellikle Uluğ Bey Medresesi'ni ve Şirvânî'nin kendi öğrenim yıllarını anlatan kısımları ile birinci babdan sonra gelen ve optik konusunda bağımsız bir kitap niteliği taşıyan elli dört sayfalık ek bölümü ayrı bir önem taşımaktadır. 7. *Şerhu'l-Envâr li-'amelî'l-ebâr*. Bu Farsça eserin, müellifin 883 (1478) yılında Şirvanşah Feruh Yesâr adına yazdığı nüshası Tahrân'da (Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâh-ı Tahrân, nr. 2991), bir başka nüshası da Berlin Staatsbibliothek'te (MS, Or., nr. 2029) bulunmaktadır. 8. *Şerh-i 'Avâmil*. Abdülkâhîr el-Cürcânî'nin nahiv ilmine dair *el-'Avâmilü'l-mi'*e adlı eserinin Farsça tercüme ve şerhidir (İzmir Millî Ktp., nr. 512). 9. *Tefsîru Âyeti'l-kürsî*. Bakara sûresinin 255. âyetinin geniş bir tefsiridir. Müellifin 10 Muharrem 857 (21 Ocak 1453) tarihinde telifini tamamlayıp 9 Safer (19 Şubat 1453) Pazartesi günü kendi el yazısı ile temize çektiği nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 167), başka bir nüsha Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (nr. 628). 10. *Mecelle fi'l-mûsikî*. Şirvânî'nin çok

yönlü bir âlim olduğunu ortaya koyan eserlerinden biri olup Fâtiht Sultan Mehmed'e ithaf edilmiştir. Bu eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (III. Ahmed, nr. 3449) tek nüshasından tıpkıbasımı yapılmıştır (Frankfurt 1986). Abdülkâdir-i Merâgî'nin *Şerh-i Kitâb-ı Edvâr* adlı müsikî nazariyatına dair eserinden bir nüsha istinsah ettiği de bilinen Şirvânî (bk. M. Takî Danişpejüh, *Fihrist-i Mikrofilimhâ-yi Kitâbhâne-i Merkezî*, s. 129), *Mecelle fi'l-mûsikî*'yi kaleme alırken Grek filozoflarının eserleri yanında Safiyyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr*'ı, Merâgî'nin buna yaptığı şerh, İbn Sinâ'nın *eŞ-Şifâ*' ve *en-Neccât*'ı, Hârizmî'nin *Mefâtihu'l-'ulûm*'u, Nasîrüddin-i Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsûrî* ve *Şerhu'l-İşrâr*'ı gibi kaynaklardan da faydalanmıştır. 11. *Hâşiye 'alâ Şerhi Eşkâli't-te'sis*. *Osmanlı Müellifleri*'nde *Şerhu Eşkâli't-te'sis* adıyla zikredilmektedir (I, 392). Fakat Fethullah eŞ-Şirvânî'nin, hocası Kadizâde'den *Şerhu Eşkâli't-te'sis fi'l-hendese* adlı kitabını okuduğu dikkate alındığında eserin bu şerhe yazılmış bir hâşiye olduğu kabul edilebilir. 12. *Hâşiyetü't-Telvîh*. Teftâzânî'nin fıkıh usulüne dair meşhur eseri *et-Telvîh fi keşfi hakâ'iki't-Tenkih*'i üzerine yazdığı bir hâşiyedir. 13. *Şerhu'l-Merâh*. Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un sarf konusundaki *Merâhu'l-ervâh* adlı eserinin şerhidir. 14. *Şerhu'l-İrşâd fi'n-naḥv*. Teftâzânî'nin *İrşâdü'l-hâdî* adlı eserinin şerhidir.

FETİH

(الفتح)

Cemaatle kılınan namazlarda imamın yanlış okuyuşunu düzeltme veya unuttuğu âyeti hatırlatma anlamında fıkıh terimi.

Fetih (feth) masdar olarak "açmak, yol göstermek, yardım etmek" gibi mânalara gelir. Namaz kıldıran imamın kıraat esnasındaki yanlışını düzeltme veya unuttuğu âyeti hatırlatma bir bakıma onun önünü açma ve kendisine yol gösterme demek olduğundan bu iş fıkıh literatüründe fetih (el-feth ale'l-imâm) diye ifade edilmiş ve bunu yapan kimseye de fâtiht denilmiştir.

İmamın yanlış okuyuşu veya okuduğu âyetin devamını hatırlayamaması cemaatle namazın bozulması sonucunu doğurabileceğinden arkasında namaz kılan kimselere (muktedî) imama yol gösterme imkânı tanınmış, ancak bu husus belirli usul ve kurallara bağlanmıştır. Namaz esnasında muktedînin imamın kıraatini düzeltmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'den az sayıda hadis rivayet edildiği görülür. Bunlardan birinde, onun kıraat sırasında bir âyeti terkettiği, namazdan sonra durumu kendisine soran sahâbiye, "O âyeti bana hatırlatsaydın ya" dediği nakledilir. Bir başka rivayette de buna benzer bir durumun ardından, arkasında namaz kılan Übey b. Kâ'b'a aynı türde bir ikazda bulunduğu görülür (Ebû Dâvûd, "Şalât", 159; ayrıca bk. Heysemî, II, 69-70). Buna karşılık Resûl-i Ekrem'in, "Yâ Ali, namazda iken imama fetih yapma" uyarısında bulunduğu şeklindeki rivayet (Ebû Dâvûd, "Şalât", 160), gerek yukarıdaki hadisler gerekse Hz. Ali'nin kıraat esnasında tikanıp kalan imama yardım etmenin sünnet olduğu şeklindeki kendi sözleri (İbn Hacer, I, 117; Şevkânî, II, 366) karşısında zayıf görülmüş veya te'vil edilmiştir.

Cemaatle kılınan ve kıraatin de açıklanan (cehrî) olduğu namazlarda imamın okuyuşta yanılması, tereddüde düşmesi veya okuduğu âyetin devamını hatırlayamaması halinde cemaatin acele etmeyip imamın bizzat hatırlamasına, yanlışını düzeltmesine veya diğer bir âyete geçmesine imkân tanınması gerekir. Aynı şekilde imam da bu durumda başkasının hatırlatmasını veya düzeltmesini beklemeyip farz veya vâcip miktarında okumuşsa rûkûa varmalı, değilse diğer bir âyete veya sûreye geçmelidir. Böyle yapılmadığı veya bunun mümkün olmadığı durumlarda ise imama uyan kimselerin onun yanlışını düzeltmesi gerekir. Ashaptan İbn Mes'ûd başta olmak üzere Küfe mektebine mensup bazı fakihlerin, yukarıda Hz. Ali'den rivayet edilen hadisi de delil göstererek namazda fethi doğru bulmadıkları nakledilmekle beraber fıkıh mezhepleri fethi kural olarak câiz hatta bazı durumlarda vâcip görürler. Bununla birlikte aralarında bazı görüş farklılıkları mevcut olup özellikle Hanefîler'in bu konuda oldukça titiz davrandıkları görülür.

Hanefî fakihleri, imama uyan kimselerin kıraatte bulunmasını prensip olarak doğru kabul etmediklerinden bun-

ların yapacağı fethin de imamın yerine okuma maksadıyla değil yanlış okuyuşu düzeltme veya hatırlatma niyetiyle olması gerektiği görüşündedir. Hatta bazı Hanefî âlimleri, bu kuralı uygulamada daha da ileri giderek imamın başka bir âyete geçmesi veya rûkûa varmasından sonra yapılacak fethin veya gerekmediği halde fethi tekrar etmenin o kimsenin namazını bozacağını ileri sürerler. Öte yandan bu düzeltme ve hatırlatmanın aynı namazı kılan kimseden gelmesi de şarttır. Buna göre namazda iken kendi imamından başka birinin kıraatindeki yanlışlığı düzelterken kimsenin namazı bozulacağı gibi kendi cemaatinden olmayan birinin düzeltmesini dikkate alan imamın namazı da bozulmuş olur. Çünkü bu davranış bir nevi öğretme ve öğrenme niteliği taşıdığından bazı Hanefî fakihlerine göre namazı bozucu ölçüde bir fiil (amel-i kesîr) sayılır. Bir grup Hanefî fakih ise bu davranışı namazda konuşma olarak değerlendirmiş, bu sebeple namazı bozacağını söylemiştir. Mâlikî ve Şâfiî fakihleri de fethin aynı namazı kılan kimseler arasında cereyan etmesini gerekli görürler ve kendi imamından başkasının yanlışını düzelterken kimsenin bu müdahalesinin bir nevi konuşma sayılacağını ve kıraati kesintiye uğratacağını, bu yüzden de namazının bozulacağını ifade ederler. Hanbelîler ise gerek namazda olmayan bir kimsenin imama yapacağı fethin, gerekse namaz kılanın kendi imamı dışındaki birine yapacağı fethin namazı bozmayıp sadece mekruh olduğu görüşündedirler.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerinin fethin ayrıntıları konusunda zaman zaman Hanefîler'den farklı görüşler benimsemeleri, bu mezheplerin namazda Fâtiha'yı okumanın hükmü ve imama uyan kimsenin kıraati konusunda Hanefî mezhebinden farklı görüşlere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ftḥ" md.; Müsned, IV, 74; Ebû Dâvûd, "Şalât", 159, 160; Kâsânî, Bedâ'î, I, 235-236; İbn Kudâme, el-Muğnî, I, 708; Zeylâfî, Tebyînü'l-ḥaḳâ'ik, Bulak 1313 — Beyrut, ts., I, 156-157; Heysemî, Mecma'uz-zevâ'id, II, 69-70; İbn Hacer, el-Metâlibü'l-'âliye, I, 117-118; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, I, 399-401; Şirbinî, Muğni'l-muhtâc, I, 158, 159; Buhûtî, Keşşâfü'l-künâ', I, 378-379; Şevkânî, Neylû'l-euṭâr, II, 365-366; Mehmed Zihni, Mi'met-i İslâm, İstanbul 1397, s. 274; Cezîrî, el-Mezâhibü'l-erba'a, I, 301, 302; Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, II, 11-14.

HALİT ÜNAL

FETİH

(فتح)

Müslümanların ülke veya şehirleri
i'lâ-yi kelimetullah amacıyla
İslâmiyet'e açmaları,
İslâm devleti idaresine almaları.

Arapça'da "açma, yol gösterme, hüküm verme, galibiyet ve zafere ulaştırma" anlamlarına gelen fetih (feth, çoğulu fütüh, bunun da çoğulu fütühât), terim olarak İslâm'da meşrû görülen savaşlar hakkında cihad kelimesine benzer şekilde, müslümanların gayri müslimlerden gerçekleştirdikleri toprak kazançlarını tarihte ve günümüzde bilinen diğer istilâ ve sömürü savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılmıştır; kaynağı da müslümanların geçmiş ve gelecekteki maddî-mânevî zaferlerinden bahseden Feth sûresidir. İslâm sancağı altında Hz. Peygamber ile sahâbiler tarafından gerçekleştirilen zaferlerle dolu sefer ve savaşlar için kaynaklarda sık sık bu terime yer verildiği görülür. Ancak burada kelimenin yalnız maddî yönden fetih mânası taşıdığı söylenemez; kelime öncelikle ve daha çok, kalbi ve aklı İslâm gerçeğine açmak, ikinci olarak da İslâm mesajının önündeki engelleri kaldırmak, insanın kalbine ve aklına ulaşmayı mümkün kılacak ortamı hazırlamak anlamına gelir. Fetih kelimesinin bu yorumu Hz. Peygamber'in hadislerinden ve Kur'an-ı Kerim'den açıkça anlaşılmaktadır. Medine'nin savaşız fethedilmesi ve İslâm'a kazandırılması hakkında Resûlullah'ın, "Ülkeler ve şehirler zorla alınır; Medine ise Kur'an ile fethedilmiştir" dediği kaydedilir (Belâzürî, I, 6). Bu mecazi kullanımı gösteren Kur'anî delil ise Feth sûresinin, "Biz sana doğ-

Feth-i mübini müjdeleyen âyetin (el-Feth 48/1) Ömer Vasfi tarafından celi-sülûs hatla yazılmış bir levhası (Muhiittin Serin koleksiyonu)

